

Музиченко Ганна В'ячеславівна – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 339.9+321.01

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

В статті розглядаються соціально-філософські аспекти глобалізації як основного суспільно-політичного процесу сучасності, що впливає на основний інститут політичної системи – державу, змінюючи її роль та функції. Найбільшого впливу зазнає державна політика держави, яка постає перед викликами старіння нації, поляризації суспільства, зростаючої необхідності в соціальному захисті знедолених прошарків населення, стиранні кордонів держави та відсутності єдиної національної ідеології.

Ключові слова: глобалізація, поляризація суспільства, функції держави, державна соціальна політика, мережа.

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматриваются социально-философские аспекты глобализации как основного общественно-политического процесса современности, который влияет на основной институт политической системы – государство, изменяя его роль и функции. Наибольшее влияние испытывает государственная политика государства, которая сталкивается с вызовами старения нации, поляризации общества, растущей необходимости в социальной защите обездоленных слоев населения, стирания границ государства и отсутствия единой национальной идеологии.

Ключевые слова: глобализация, поляризация общества, функции государства, государственная социальная политика, сеть.

CHALLENGES OF GLOBALIZATION OF THE MODERN STATE: SOCIAL-PHILOSOPHICAL ASPECTS

The article deals with the social and philosophical aspects of globalization as a major social and political process of our time, affecting the main political institutions – state, changing its role and functions. The biggest impact is undergoing a state policy, which confronts the challenges of an aging nation, polarization of society, the growing need for social protection of disadvantaged segments of the population, erasing the borders of the state and the lack of a national ideology.

Key words: globalization, polarization, functions of the state, the state social policy network.

Глибокі соціально-політичні зміни, які охопили світ на початку нового тисячоліття, актуалізували в сучасних державах проблеми державної політики, яка б сприяла зміцненню позицій держав у світовому соціально-політичному та економічному процесах. Ці складні й суперечливі процеси супроводжуються прискоренням глобалізації світового господарства з усіма її наслідками, як позитивними, так і негативними, що актуалізує необхідність наукового аналізу змісту глобалізаційних процесів та тих наслідків, які вони чинять на сучасну державу та її політику.

Державна політика, її теоретичне визначення і сучасний зміст стали предметом дослідження таких науковців, як О. Антонов, Т. Брус, О. Кілієвич, О. Кучеренко, В. Ребкало, В. Романов, О. Рудік, В. Тертичка, В. Шахов та ін. Глобалізація та ті наслідки, які вона чинить на сучасні світові соціально-політичні та економічні процеси, постійно перебувають в колі зору як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, серед яких необхідно зазначити А. Гальчинського, А. Чухно, І. Карлову, У. Бека, П. Самуельсона, П. Робертсона, В. Моргунова, С. Давидова та ін. Однак, комплексного дослідження глобалізаційних викликів, що постають перед сучасною державою як основним політичним інститутом

сучасності, немає.

Метою даної статті є дослідження соціально-філософських аспектів впливу глобалізаційних процесів на роль, місце та функції держави як сучасного політичного інституту. Для цього необхідно дослідити основні теоретичні підходи щодо визначення глобалізації як головного процесу, що впливає на зміну місця та ролі держави в світових соціально-політичних та економічних процесах; з'ясувати коло змін, які зазнає державна політика сучасних держав та інше.

Сучасні глобалізаційні процеси суттєво впливають на функції держави, посилюючи її роль як гаранта соціальної стабільності та захисту від насилля, криміналітету і терору, що набуває світових масштабів [6, с.616]. Сьогодні суспільство стоїть перед вибором між великою, але безсилою державою та державою, що повернула собі силу завдяки обмеженню функцій до ухвалення рішень і вибору на пряму розвитку і делегуванню «виконавчих» завдань іншим установам.

Глобалізація – поняття, яке останніми роками стало чи не найяскравішою характеристикою розвитку сучасного світу. Відбувається трансформація владних механізмів на планеті, системи міжнародних відносин і міжнародно-правових традицій. Водночас, спостерігаються мутація систем, форм і методів управління та генезис нових, конкуруючих між собою організаційно-діяльнісних структур. Відбувається трансформація соціального менталітету, індивідуальної й суспільної свідомості, виникають нові соціальні популяції та елітні групи, модифікації яких продукують нову типологію соціальної активності, політичної й економічної практики тощо.

Вперше термін «глобалізація» використав американський економіст Т. Левіт (1983 р.), позначивши ним феномен злиття ринків, який почав виразно проявлятися на початку 80-х років ХХ ст. Термін «глобалізація» вказує на розширення соціальних зв'язків у масштабах земної кулі. Теорій глобалізації в сучасній науковій думці багато, однак всі вони «...розглядають глобалізацію як процес інтеграції всього світового співтовариства», - вважає М. Манн [4, с.161].

Представники різних суспільно-політичних вчень мають власні погляди на характер, прояви і наслідки глобалізації. Прихильники реалізму підкреслюють збереження значення національної держави, їх непокоїть розмах глобалізації. Визнаючи, що в деяких сферах збільшується глобальна взаємозалежність, вони вважають, що це відбувається лише за згоди чи сприяння найвпливовіших держав, які продовжують диктувати правила і обмеження таких дій. Прихильники лібералізму, навпаки, вважають, що досягнутим значним рівнем глобалізації, який призводить до ерозії державного регулювання, можна пояснити зростання глобальної взаємозалежності як позитивного явища, тоді як реалісти вважають, що глобалізація відбувається з волі держави. Ліберали надають набагато більшого значення таким факторам, як технологічні зміни і прогрес у телекомунікаціях, на транспорті, що перебувають за межами державного контролю. Ліберали також доводять, що глобалізація зростає внаслідок потреб національних і транснаціональних суб'єктів (наприклад, ТНК).

Структуралісти, як і ліберали, впевнені, що глобалізація суттєво впливає на світове господарство, але, на відміну від своїх опонентів, вважають, що вона має лише негативні наслідки для найбідніших держав на узбіччі глобальної економіки, призводить до виникнення «транснаціонального блоку» найбільших ТНК, ТНБ.

Українські дослідники А. П. Гальчинський, С. В. Львовичкіна, В. П. Семиноженко зосереджують увагу на таких наслідках зміни світового порядку: поява нових суб'єктів влади (глобальна держава, міжнародні регулюючі органи, неформальні центри впливу з надзвичайно високим рівнем компетенції); перерозподіл владних повноважень з національного на транснаціональний рівень; криза культурно-ідеологічних і практичних основ національної державності; феномен країни-системи; деформалізація влади, зниження ролі публічної політики і представницьких органів, тенденція до розширення зони компетенції неформальних процедур прийняття рішень, досягнення усних, консенсусних «домовленостей» замість повноцінних договорів; просторова локалізація (географічна і

трансгеографічна) різних видів господарської діяльності, поява нової форми світового поділу праці, перерозподіл світового доходу і стягування «глобальної ренти», конструювання гео економічного універсуму; розвиток транснаціональних (корпоративних) мереж співробітництва в цілому [3, с. 227-228].

У цих умовах роль національних держав трансформується, найрозвиненіші з них перетворюються на транснаціоналізовані «країни-системи». Вони вже не можуть не враховувати наднаціональні тенденції в економічній, інформаційній, фінансовій, соціальній, військовій та інших сферах і починають відігравати роль глобального підприємця, делегують функцію реалізації стратегічних національних інтересів та прагнень могутнім фінансово-кредитно-банківським структурам, транснаціональним корпораціям, консорціумам, спілкам тощо.

Таким чином, як будь-який громадсько-політичний процес глобалізація викликає неоднозначну реакцію громадської думки. Узагальнивши погляди представників різних суспільно-політичних вчень, можна виокремити три основні підходи до глобалізації – революційний, еволюційний та скептичний.

Прихильники революційного підходу в глобалізації вбачають витoki процвітання, встановлення єдиних для всіх правил, шляху виживання, зростання рівня життя, соціальної стабільності, політичної значущості, ліквідації стимулу для підкорення сусідніх держав. У цю нову епоху традиційні нації-держави втрачають свою міць, оскільки всі народи і всі основні процеси підкоряються глобальному ринковому простору.

Прибічники прискореної глобалізації вбачають у ній спосіб зменшити розрив між багатими і бідними країнами. Прихильники еволюційного підходу вважають нинішню форму глобалізації безпрецедентною. Цей напрямок передбачає поступову адаптацію держави до взаємозалежного і нестабільного світу. Глобалізація – потужна сила, яка трансформує світ і є відповідальною за еволюцію суспільств й економік, зміну форм правління і всього світового устрою. Вона поступово нівелює різницю між вітчизняним й іноземним, внутрішніми та зовнішніми проблемами.

Глобалізація – тривалий процес, сповнений протиріч, схильний до різноманітних скоригованих змін. На думку еволюціоністів, світ поділиться на багаті й бідні країни, причому цей поділ дуже чіткий, однак не буде ні Другого, ні Третього світу, тому така стратифікація значно складніша. Незалежні держави втримають владу над своїми територіями, проте водночас з національним суверенітетом поширюватиметься зона впливу міжнародних організацій. Прибічники цього підходу відхиляють думку про відмирання держави. Вони стверджують, що зміна ролі держави відбуватиметься повільно, поступово, але постійно, протягом всієї історії людства.

Прихильники третього підходу, яких зазвичай називають скептиками, вважають глобалізацію міфом, спрямованим на приховування конфронтаційної реальності розвитку міжнародної економіки. Сили ринку залежать від регулюючих правил національних урядів.

Менш послідовні прихильники парадигми світової системи, орієнтовані на пануючий у сучасних суспільних науках дискурс, адаптували поняття глобалізації й створили перші теоретичні моделі глобалізації. Прикладами слугують праці Е. Гідденса та Л. Склера. Логічна структура їх теорій у загальному виді єдина: глобалізація представлена як серія аналогічних, однопорядкових тенденцій у різних інституціональних сферах у сукупності, що виявляється як формування глобальної системи взаємозв'язків і взаємозалежностей між локальними соціально-політичними процесами. Ця система формує характерну для сучасної доби глобальність соціальної, в тому числі й політичної організації. Термін «глобальне» поєднує в собі поняття «інтернаціональне» й «транснаціональне», а термін «локальне» – поняття «національно-державне» й «субнаціональне». Теорії Е. Гідденса та Л. Слера відображають два різновиди одного типу моделей глобалізації – моделей глобальної системи [2, с.44-45].

Вони віддають перевагу терміну «інтернаціоналізація», оскільки вважають, що найбільш актуальний процес – це формування системи транснаціональних практик, які залежать від умов національних держав і національно-державних інтересів у міжнародних

відносинах.

Глобалізація, за У. Беком, означає «необмежені повсякденні дії в різних вимірах економіки, інформації, екології, техніки, транскультурних конфліктів і громадянського суспільства...» [1, с.34]. У політичній сфері глобалізація означає розмивання суверенітету національної держави в результаті дій транснаціональних акторів і створення ними організаційних мереж. В економіці глобалізація означає настання денационализованого, дезорганізованого капіталізму, ключовими елементами якого є ТНК, які виходять з-під національно-державного контролю, і спекуляції на транснаціональних фінансових потоках. У культурі глобалізація означає глокалізацію, тобто взаємопроникнення локальних культур у транснаціональні простори, якими є західні мегаполіси – Лондон, Нью-Йорк, Лос Анжелес, Берлін тощо.

Теза про наявність власної логіки глобалізації в кожній сфері суспільства виправдовує використання У. Беком при описі тенденцій моделей, розроблених іншими теоретиками: З. Батманом («слабка держава»), С. Лашем («дезорганізований капіталізм»), Р. Робертсоном («глокалізація»). Ця ж теза дозволяє У. Бекові запропонувати власну модель глобалізації, виходячи із процесів у сфері екології. У. Бек пристосовує розроблену колись теорію суспільного ризику до аналізу процесів глобалізації. В результаті була створена модель світового суспільства ризику.

Базова ідея теорії суспільного ризику «небезпеки створюють суспільство» переформульована: «глобальні небезпеки створюють глобальне суспільство» [1]. Нові ризики, не обмежені місцем їхньої появи, поєднують людей, навіть проти їхньої волі й незалежно від географічного та соціального стану. Перетворення суспільного ризику в глобальне У. Бек вважає настанням якісно нового стану новітньої доби, яку він іменує «другою сучасністю».

Кожна з наведених вище теорій глобалізації має право на існування, і кожна з них лише доповнює інші, засвідчуючи при цьому багатоаспектність та масштабність самого процесу глобалізації. Однак, для розгляду державної політики та змін, що відбуваються в її контексті внаслідок впливу глобалізаційних процесів, необхідно зазначити, що кожна з цих теорій свідчить про стирання меж між внутрішніми функціями держави, які й становлять зміст державної політики сучасних країн, у тому числі й пострадянських. Не існує більше чітких кордонів між економікою та політикою, і кожна з цих сфер активно впливає на соціальну сферу, сприяючи процесу соціальної стратифікації та іншим соціально-політичним процесам.

Спільним поняттям для всіх суспільно-політичних та економічних процесів у сучасному просторі стало поняття мережа як основний спосіб організації буття. Саме мережа поєднує всіх акторів, незалежно від їх походження та сфери діяльності, форми власності та способу впливу на ситуацію, в єдиний процес. Саме мережа й стирає кордони між внутрішніми функціями держави, перетворюючи їх на спільні зусилля всіх акторів заради єдиної мети. В даному аспекті надзвичайно важливо, щоб саме держава стала основним актором, який формує цю спільну мету для всієї мережі. Така мета є уособленням концепції державної політики, яку формує для себе сучасна держава, визначаючи в ній своє місце та роль у внутрішніх політичних мережах.

Інтеграційні процеси посилюють й вагомість міжнародного співробітництва та додають нову функцію в портфель національних державних – необхідність поєднувати вимоги зовнішньої та внутрішньої політики. Міжнародне співробітництво здебільшого покладається на державно-приватне співробітництво та на конкуренцію. Хвиля зміни балансу між ринком та державою, що охопила світ в останні десятиліття, змінила методи управління державою на національному рівні, віддаючи перевагу міжурядовим організаціям. Останні все частіше розглядаються як основні конкуренти держави щодо права називатися основною ланкою мережі, яка формує головну мету для мережі і визначає концепцію її подальшого розвитку.

Одного разу вступив на шлях відкритості в політиці, держава з'ясовує, що перший

крок диктує наступні. Національна політика в таких умовах більше не може залишатися тільки силовою. Вона набуває рис самопідтримуючого системного тренду. Визнаючи, що в умовах глобалізації позиції національної держави значно змінюються, ми заперечуємо позицію відмирання її функцій. Хоча деякі можливості держави насправді зменшилися, і відбувається процес «розмивання» національної держави, проте така тенденція не є всеохоплюючою.

Світова економічна криза, яка охопила світ в останні три роки, тільки підтверджує всезагальність та всеохопленість глобалізації як процесу сучасності. Всі уряди певною мірою втручаються в операції на ринку і таким чином допомагають формувати різні частини глобальної економічної системи. Тому загалом національна держава в умовах глобалізації має відіграти дуже важливу роль у відстоюванні національних інтересів, у «вбудовуванні» національної економіки не лише з найменшими втратами, але й з користю для системи світогосподарських зв'язків, що має велике значення для всіх пострадянських країн, зокрема й для України.

Як зазначав Нобелівський лауреат В. Леонт'єв: «Сьогодні планування, природно, грає певну роль, але я не вважаю його основною функцією держави. Держава має велике значення, і це значення в умовах науково-технічного прогресу повинне зрости. Коли замислюєшся над тим, що сталося б з системою, якби ми абсолютно скасували державу, то розумієш, що це було б жахливо» [5, с.69].

Отже, наукові теорії глобалізації свідчать про змикання кордонів між внутрішньою та зовнішньою політикою, а також між функціями держави у внутрішній політиці. Така концепція є відображенням форм та умов функціонування мережевих організаційних форм і вимагає від держави зайняти в ній місце провідної ланки, яка продукує ідеї для всієї мережі. Коло таких ідей і має стати основою державної політики сучасної країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бек У. Влада і контр влада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульріх Бек ; пер. з нім. О. Юдіна. — К. : Ніка-Центр, 2011. — 408 с.
2. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти : [наук. видання] / Анатолій Гальчинський. — К. : Либідь, 2006. — 312 с.
3. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / [під заг. ред. А. П. Гальчинського, С. В. Львовчкіна, В. П. Семиноженка]. — К. : Вид-во НІСД, 2004. — 261 с.
4. Карлова І. О. Глобалізація: сутність, наслідки та вплив на соціально-політичний розвиток України / Карлова І. О. // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 11. — С. 41-52.
5. Самуэльсон П. О чем думают экономисты: Беседы с нобелевскими лауреатами / Под ред. П. Самуэльсона и У. Барнетта ; Пер. с англ., 2-е изд. — М. : ООО «Юнайтед Пресс», 2010. — 490 с.
6. Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка : підручник // А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко ; за ред. акад. НАН України А. А. Чухна. — К. : Знання, 2010. — 687 с.